

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2143>

Doç. Dr. Alaattin UCA

Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Karaman / TÜRKİYE

Berrin Nurcan ÇAKIR

Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Karaman / TÜRKİYE

Citation: Uca, A. & Çakır, B. N. (2020). Türkiye’de ordu-siyaset ilişkisi ve Said Nursi’nin mezarının nakledilmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(61), 3123-3139.

TÜRKİYE’DE ORDU-SİYASET İLİŞKİSİ VE SAİD NURSİ’NİN MEZARININ NAKLEDİLMESİ

ÖZET

Devletin temel unsurlarından biri olan ordunun asli görevi ülke güvenliğini sağlamaktır ancak ilk Türk devletlerinden günümüze uzanan süreçte siyasete müdahil olduğu da bilinmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte demokrasiye geçiş çabalarının yanında ordu siyaset ilişkisi konularında yeni düzenlemelere gidilmiştir. Yapılan anayasal düzenlemeler ordunun yapısında değişiklikler meydana getirdiği gibi kendisini devletçi bir anlayışla rejimin, modernleşmenin ve toplumsal düzenin bekçisi olarak görmesine neden olmuştur. Ordunun yapısal özellikleri ve üstlendiği rol, siyasi yaşama müdahale etmesi ve zaman içerisinde darbeleri ortaya çıkarmıştır. Çalışmamızda ordunun siyasi gelişmelere müdahil olma süreciyle birlikte 27 Mayıs 1960 Darbesi’yle oluşturulan askeri yönetimin olağan dışı uygulamalarından biri olan Said Nursi’nin mezarının kaçırılması olayı çeşitli kaynaklara ilgisi dâhilinde yer verilerek ordu-siyaset ilişkisi çerçevesinde incelenmiştir. Söz konusu olayla, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin siyaset ve sivil toplum üzerindeki düzenleyici gücü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ordu, Siyaset, Rejim, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi, Said Nursi.

MILITARY-POLITICAL RELATIONS IN TURKEY AND THE TRANSPORTATION OF SAİD NURSİ'S GRAVE

ABSTRACT

The main duty of the army, which is one of the basic elements of the state, is to ensure the security of the country, but it is known that the army was involved in politics during the period from the first Turkish states to the present. Besides the army and politics of democratic transition efforts it has been made with the establishment of the Republic of Turkey to the new regulations on the subject. The constitutional arrangements made changes in the structure of the army and caused him to see himself as the guardian of the regime, modernization and social order with a statist approach. The military's structural features and the role it has undertaken have revealed interventions in political life and coups over time. In our study, the kidnapping of the grave of Said Nursi's, one of the extraordinary practices of military administration, which was created with the military intervention in the political developments with the coup of May 27, 1960, was examined within the context of the army-politics relationship by being included in various sources. With this event, the regulatory power of the Turkish Armed Forces on politics and civil society has been tried to be revealed.

Keywords: Army, Politics, Regime, 27 May 1960 Military Coup, Said Nursi.

1. GİRİŞ

Türk tarihinde ordu şüphesiz devletin en önemli unsurlarından birini teşkil eder. Türklere özgü kullanılan “Ordu Millet” kavramı siyasi yaşam ile askeri yaşamın kaynaştığını gösterir. Türk tarihinde pek çok örnekte görüldüğü gibi Hunlarda Mete’nin, Osmanlılarda I. Selim’in ordudan aldıkları destekle iktidara gelmeleri ordunun siyasi hayattaki belirleyiciliğine örnek verilebilir. Ordunun siyasi hayata yoğun olarak müdahalesi ise daha çok XV. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti’nde ortaya çıkmaya başlamıştır (Keskin, 2011: 36).

Ordunun Türk siyasi hayatındaki yeri sıkça ele alınan bir konu olmakla birlikte bu durumun geçmişte yaşanan askeri darbeler veya darbe teşebbüslerinin yakın tarihimize kadar uzanan siyasi, sosyal ve

ekonomik hayatı da etkilediği şüphesizdir. Ordu bu yönüyle Türk siyasi tarihini etkileyen en önemli kurumlardan biri haline gelmiştir. Siyasi hayata müdahale ordunun dinamik yapısından kaynaklandığı gibi hükümdarların merkezi otoritelerini yitirmelerine bağlı olarak, ordunun politik idare sistemi içinde yer alarak klasik dönemdeki devlet otoritesinin emrinden ve kontrolünden sıyrılmasıyla ifade edilmektedir (Burak, 2011: 46; Keskin, 2011: 37). Tarihsel süreçte öncelikle savaşlarda alınan yenilgilere bağlı olarak ilk değişim ve yenileşme hareketleri orduya yönelik uygulanmış devamında da kurumun faaliyetleri sadece savaş meydanlarında kalmayıp zamanla farklı alanlara doğru yayılmıştır (Şen, 2019: 11).

Bu bahisle klasik döneme göre ordu-siyaset ilişkilerindeki değişimin anlaşılabilmesi açısından Yeniçerilerin eylemlerine değinmek gerekmektedir. Başlangıçta bu eylemler için ayaklanma ya da isyan tanımı kullanılmıştır. Yeniçeriler dışarıdan gelen kışkırtmalar ve bazen de çıkarlarını gözetken ocak ağalarının kışkırtmaları sonucu ayaklanmışlardır. Ulemeden da destek gören bu hareketler çoğu zaman birçok kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır (Maraşlı, 2015: 17; Dağcı, 2006: 13). Savaşlardan alınan yenilgilerle birlikte ocağın bu disiplin dışı hareketleri sonucunda devlet modernleşmeyi, askeri kurumlardan başlatmak mecburiyetinde kalmıştır.

Yeniçerilerin giderek artan reform karşıtlığı sonucunda II. Mahmut 1826 yılında ocağı lağvederek reform karşıtlığının da önüne geçmek istemiştir. Bu durum klasik dönem kurumsallaşma yapısını ordu kapsamında değişikliğe uğratarak yeni askeri yapılanmaları ortaya çıkarmıştır. Bundan sonraki süreçte ordu siyaset ilişkisinin seyri de farklılaşmaya başlamıştır. Ordunun yapısında meydana gelen değişiklikler isyanın düşünce yapısını da değiştirmiştir. Ordudaki modernizasyon askerler arasında ideolojik ayrışmalara ve rejime karşı muhalefete de neden olmaya başlamıştır. Harbiye mektebi gibi yeni tarz okulların açılmasıyla ordu Osmanlı Devleti'nde burjuvazinin de eksikliğiyle bu yeri doldurmuş, siyaseti yönlendirmede öncül bir kurum olarak Kanuni Esasi ve Meşrutiyet'in ilanında rol oynamıştır. Meşrutiyet'in ilanında etkili olan grup Jön Türkler olsa da iki Meşrutiyet arasındaki dönem de ordunun siyasetteki etkin gücünün oluşmaya başladığı bir süreç olarak değerlendirilir. Çünkü bu dönemde subayların desteği olmadan padişah otoritesine muhalefet etmek zordur. 19. yüzyılda ordudaki modernleşme hız kazanmış modern askeri okullar kanalıyla devlet baskısının gücü kırılmaya çalışılmıştır (Burak, 2011: 48).

Böylece ordu gelenekçileri karşısına alırken modernleşme sürecinin temel yapı taşlarından ve koruyucularından biri haline gelmiş, bu durum müdahaleci ve militarist siyasi-askeri anlayışın egemen olmasına neden olmuştur (Şen, 2019: 11; Karaosmanoğlu, 2011: 2). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin özellikle Selanik'te, çoğunlukla askerler tarafından kurulan "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" ile birleşmesi ordunun siyasi alandaki faaliyetlerine ivme kazandırmıştır. Öyle ki bu yükseliş Enver Paşa'nın da aralarında bulunduğu cemiyet üyesi subayların isyanı, ordunun rejim değişikliğinde aktif rol almasına neden olacak ve Meşrutiyet'in yeniden ilanı ile sonuçlanacaktır. Meşrutiyet, ıslahat hareketlerinin ve modernleşme hareketlerinin vardığı iyi bir nokta olarak görünür ancak subayların kontrolündeki İttihat ve Terakki'nin tek partili baskıcı yönetimi ve nihayetinde girilen I. Dünya Savaşı ile devlet yıkıma doğru sürüklenecektir (Eriş, 2012: 60,95). 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri ülkeyi terk etmişlerse de mecliste, ordu ve bürokraside İttihatçılar etkinliğini korumaya devam etmişlerdir. Çoğu İttihatçı olan askeri kadro mütareke hükümlerine karşı gelerek bölgesel kongrelerle direniş hareketlerini örgütlemişlerdir. "Kuvayı Milliye Ruhı" ile işgalcilere karşı mücadele edilerek ülkenin kurtuluşu sağlanmıştır. Bu kadro aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atan kadro olmuştur. Osmanlı'dan alınan bürokrasi kültürünün yanında tek parti ideolojisiyle Cumhuriyet döneminde de bu müdahaleci kültürün devam ettirilmesi, çok partili yaşama geçildikten sonra dahi askeri müdahaleleri siyasi hayatın bir parçası olarak algılama anlayışının sürdürülmesine neden olmuştur (Karaosmanoğlu, 2011: 2,3). Cumhuriyetin kurucularının çoğunun asker kökenli olmaları durumu da cumhuriyet ideolojisinin asker mantığına dayandırılmasında meşrulaştırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Çavdar, 2019: 368; Işık, 2003: 82).

Şüphesiz ki yukarıda bahsi geçen süreçle birlikte asker-siyaset ilişkisinin devamlılığında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma süreci ve sonrasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nde gerçekleştirilen yapısal düzenlemelerin orduyu farklı bir konuma taşımasının da etkileri büyüktür. Merkezileşme ve özerkleşme (Bayramoğlu, 2010:11,12) olarak tanımlanan bu yeni konumla birlikte ordunun siyasi ve sivil toplum

üzerinde üstlendiği rol, çalışmamızın merkezine alınarak ilgisi dâhilinde makale, tezler ve telif eserler, arşiv belgeleri ve gazetelerden yararlanılarak araştırılmıştır. Bu bağlamda 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile birlikte, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Said Nursi'nin mezarının açılarak Urfa'dan Isparta'ya nakledilmesi olayı da ordunun sivil toplum üzerindeki düzenleyici müdahalelerinden biri olarak görülmektedir. Bu müdahale ile yeni bir türbe oluşumu da engellenmiştir. Tarihimizde benzeri yaşanmamış böyle bir olayın nedenleri ve yarattığı sonuçlar Said Nursi'nin siyasete yaklaşımı ve Türkiye'de ordu siyaset ilişkisi doğrultusunda ele alınarak incelenmiştir.

2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE ORDU-SİYASET İLİŞKİSİ

Osmanlı döneminde Genelkurmay, Harbiye Nezareti'ne bağlı iken Millî Mücadele döneminde ise Erkân Harbiye-i Umumiye Vekâleti adıyla Millî Müdafaa Vekâletiyle birlikte İcrâ Vekilleri Heyeti yani kabine içine dâhil edilmiştir (Koçak, 2015, C.4: 15). Savaş koşulları nedeniyle oluşturulan bu olağandışı uygulamayla Millî Savunma Bakanlığı Genelkurmay'a bağlı askeri karargâh merkezine dönüşmüştür. Böylece Genelkurmay aynı alanda çalışan diğer kurumlara görece üstünlük sağlamıştır. 1921'de uygulanan Başkomutanlık Kanunu ile Genelkurmay'ın yetki alanı derinleştiği gibi Mustafa Kemal'in Meclis Başkanı olması bakımından İcra Vekilleri Heyeti Başkanı olarak Meclis'e karşı siyasi sorumluluk taşımaması aynı zamanda başkomutan sıfatıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bütün yetkilerini tekelinde toplaması askeri siyasi yetkileri merkezileştirdiği gibi askeri ve sivil birimlerin ilişkisi iç içe geçmiştir. Mustafa Kemal'in 9 Ocak 1922 tarihli Meclis konuşmasında Genelkurmay'ın görevini tanımlarken Genelkurmay'ın askeri yetkileri dışında fikir üretmesi gerektiğini savunması Silahlı Kuvvetlere doğrudan iç ve dış politika kararlarına müdahil olma meşruiyeti kazandırmıştır. Savaş yıllarında olağan karşılanan bu durum ne var ki savaş sonrasında da devam ettiği gibi savaş yılları ordu siyaset ilişkisinin meşruiyet dayanağı olmuş, asker-sivil ilişkisi açısından merkezileşme ve özerkleşme gibi iki temeli oluşturmuştur (Bayramoğlu, 2004: 61-63). Mustafa Kemal'in aşağıdaki meclis konuşması konu hakkındaki yaklaşımını açıkça ortaya koymaktadır: *“Erkân-ı Harbiye Reisi olan zatın vazifesi aslıyesi yalnız vaziyatı askeriyeyi tetkik değil, tefekkürle iştiğal etmesidir, şayanı arzu olan budur. Fakat Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi olan Paşa Hazretlerinin aynı zamanda Heyeti Vekile Riyasetini işgal etmesi bir zaruret neticesidir...”* (TBMM Gizli Celse Zabıtları [TBMMGCZ], 1922: 610).

Başkomutanlık Kanunu ile ordunun ve toplumun desteğini alan Mustafa Kemal, Saltanatın ilgası gibi önemli devrimler gerçekleştirirken 1 Nisan 1923'te Meclisin yenilenmesi için seçim kararı alarak vekil adaylarını kendisi belirlemiş ve muhaliflerin çoğunu Meclis dışına itmeyi başarmıştır (Erdem, 1988: GK, Akt. Işık, 2003: 81). Bu durum siyasete güvensiz duran devletçi asker mantığını iyice teşvik ederek savaş yıllarında oluşturulan yönetim modelinin uzun vadede ülkeye yerleşme sürecine öncülük etmiştir. İşgale karşı oluşturulan direnişçi kadro Cumhuriyet döneminin yönetici seçkinleri olarak ayrılmış ancak ordunun teşkilatlı ve güçlü yapısı Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir (Danış, 2019: 52). Böylece bu süreç devlet işleri ile ilgili kararların askeri güce dayandırılmasına neden olduğu gibi devlet meselelerinin askeri denetime tabi tutulmasına yol açmıştır. Bu gelişmelerin günümüze kadar uzanan bir durum teşkil etmesinde ise yapılan üç düzenlemenin etkili olduğu bilinmektedir. Bunlardan birincisi 5 Ağustos 1923 tarihli düzenleme ile getirilen ordu müfettişliği uygulamasıdır. Bu kararla Millî Mücadele'deki kumandanlıklar kaldırılarak yerine ordu müfettişliği uygulaması getirilmiş, böylece ordu içinde etkili olabilecek Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Cevat Paşalar gibi muhalif komutanların yetkileri bir nevi sınırlandırılmıştır (Işık, 2003: 81; Bayramoğlu, 2004: 65). Bu uygulama ordunun siyasi araç olarak kullanılmasını önlemek amacıyla yapılmış olması ile birlikte uygulama emir-komuta yetkisinin tek kişiye toplanmasına neden olmuştur.

19 Aralık 1923'te kabul edilen bir yasa ile gelecek seçimlerde mebusluk yapabilmek için askerlik görevinin bırakılması şartı getirilmiştir (Tunçay, 2005: 119). Bu değişikliğin nedenine bakıldığında ordu üzerinde denetim kurarak siyasi arenada güçlü bir muhalefet duruşu elde etmeyi planlayan komutanların ordudan tasfiye edilerek söz konusu muhalif komutanların güç kaybetmelerini sağlamak olduğu görülmektedir. Bu aynı zamanda ordunun siyaset dışı tutulma çabasının bir ürünüdür.

Gazi Mustafa Kemal Şubat 1924'te katıldığı İzmir Harp Oyunları sırasında, ordu ileri gelenleriyle de görüşmüş ve Türk ordusunun önemini *“Türkiye Cumhuriyeti ancak iki şeye güvenir: Birisi ordunun kahramanlığı, diğeri milletin kararlarıdır”* (Atatürk, 2006: 328) sözleriyle belirtmiştir. Ardından, Cumhuriyet düzeni için gerekli devrimleri sürdürmek için Ankara'ya dönmüştür. Bu gezi ertesinde de

“Din ile askerlik işlerinin politika işlerinden ayrılması, Halifeliğin kaldırılması, Cumhuriyet Anayasası'nın yapılması” gibi işleri başlatmıştır. Askerlerin politikadan ayrılması için öncelikle subayların hem Mecliste hem de orduda görev yapmalarının önlenmesiyle ve Genelkurmay işlerinin politik bir mevki olan “Bakanlık” vaziyetinden çıkarılmasıyla mümkün görülmüştür (Goloğlu, 2017: 23-26). Bu amaçla 3 Mart 1924'te çıkarılan bir kanunla Erkan-ı Harbiye Vekâleti kaldırılarak yerine en yüksek askeri bir makam olarak çalışacak Genelkurmay Başkanlığı'nın kurulması bu yöndeki ikinci düzenlemeyi teşkil edecektir. Bu kanunla Riyasetin konumu yetki ve sorumlulukları tanımlanmış ve bunlar 12 maddede toplanmıştır. Son beş madde Erkân-ı Harbiye'yi düzenler niteliktedir. Yasaya göre Genelkurmay Başkanı Başbakan'ın teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile atanacak olup yetki ve sorumluluklarında bağımsız olacaktır. Askeri bütçenin sorumluluğu ise Milli Savunma Bakanı'na verilmiştir (TBMM Kanunlar Dergisi [TBMMKD], 1924: 241). Yasadaki hükümler Genelkurmay Başkanlığı'nın doğrudan Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olduğunu açıkça göstermemekle birlikte Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti herhangi bir makama da bağlı değildir. Ayrıca yasa Genelkurmay'ın herhangi bir kuruma karşı sorumluluğundan da söz etmediği için Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'yı bağımsız ve sorumsuz bir duruma getirmiştir (Koçak, 2015: 16,17; Bayramoğlu, 2004: 67; Işık, 2003: 86). Bu düzenleme ile asker, siyasetin içinden çıkarılmıştır. Söz konusu sorumluluktan muaf yapı Silahlı Kuvvetlerin Millî Savunma Bakanlığı ile ilişkisinde de göze çarpmaktadır. 1924 Anayasası'nın başkomutanlık ile ilgili maddesi görüşülürken Millî Savunma Bakanlığı ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti arasındaki ilişki mecliste sert tartışmalara neden olmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi [TBMMZC], 1925a: 382). Millî Savunma Bakanlığı'nı Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne tabii duruma getirmek aynı sahada çalışan iki kurumdan Millî Savunma Bakanlığı'nın önemini azaltırken Genelkurmay Başkanlığı'nı bağımsız bürokratik bir duruma getirmiştir. Bu sırada uygulama ile ilgili kanun hükmü olmayıp durum fiili olarak uygulanmış ancak 1928'de Millî Savunma Bakanlığının durumu yasallaştırılmıştır (Koçak, 2015: 16,17; Bayramoğlu, 2004: 67,68). Bu durum dönemin siyasi koşulları dikkate alınarak ordunun doğrudan Cumhurbaşkanı'na bağlı olmasının istenildiğini göstermektedir (Koçak, 2015: 17). Bu da inkılapların yapılmasını kolaylaştırmıştır. Sonuç itibarıyla Millî Mücadele yıllarında oluşturulan savaş modeli devam ettirildiği gibi pekiştirilmiştir. Nitekim kanunun Genel Kurmay Başkanlığı'nın görev alanlarını açıkça belirtmemesi özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra merkezileşme sürecini hızlandırmış ve güvenlik kriterleri doğrultusunda başkanlığın politik alanlarda kararların alınmasındaki etkisini arttırmıştır (Ağaoğlu, 1972: 135 Akt. Bayramoğlu, 2004: 70).

Koçak ve Bayramoğlu Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin kurulmasını ve kanun uyarınca Riyasetin sahip olduğu konumu ordunun merkezileşme sürecine dayanak olarak göstermişlerse de Atatürk döneminde ordunun doğrudan siyasete müdahil olduğu bir durum söz konusu değildir. Ancak Mustafa Kemal'in “Paşalar Komplosu” olarak adlandırdığı olayın ardından Cafer Tayyar, Ali Fuat ve Kazım Karabekir gibi muhalif paşaların siyaseti tercih etmeleri ve ordunun yüksek kademelerine Mustafa Kemal'in güvendiği isimlerin atanması ordunun Mustafa Kemal'in kontrolüne geçmesini sağlamıştır. Bu durum devrimlerin gerçekleştirilmesinde ordunun gizli bir güç olarak arka planda durduğunu göstermektedir. Genç Cumhuriyetin yaşadığı Şeyh Sait İsyanı ve Menemen Olayı gibi gerici hareketler, Doğu Anadolu'da gelişen Kürt İsyanları gibi muhalif hareketler göz önüne alındığında devletin ve devrimlerin temellerini sarsacak girişimlere karşı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal'in ordunun desteğinden yararlanması zaruri bir durum olarak değerlendirilmelidir.

Genelkurmay Başkanlığı ile ilgili yapılan düzenlemelerin ardından ordunun gücünü pekiştirecek üçüncü gelişme 22 Nisan 1925'te kabul edilen Askeri Şura Kanunu olmuştur. Kanun, Şura'ya geniş bir görev alanı vererek savunma ile ilgili tüm unsurları görüşme ve karara bağlama yetkisi tanımaktadır (TBMMKD, 1925: 240). Kanunla birlikte Genelkurmay'ın merkezileşme süreci pekişmiştir. 16 üyeye sahip Yüksek Askeri Şura'nın (YAŞ) üyelerinin çoğu askerdir. Şura'nın çalışma sisteminde Genelkurmay Başkanlığı'nın Şura'yı yönlendirerek oluşturduğu savunma doktrinleri ve stratejilerini onaylatma geleneği başlatılmıştır. Riyaset güdümündeki Şura'nın sahip olduğu geniş yetkiler, barış zamanında da sivil kaynakları ordunun emrine seferber etmiştir. Kısacası sivil, kültürel ve ekonomik kararlar savunma yönünden değerlendirilerek YAŞ alanına dâhil edilmiştir. Doğal olarak bu durum asker siyaset kaynaşmasına neden olacaktır (Bayramoğlu, 2004: 71,72). Şura-yı Askeri Kanunu ve Şura'ya Cumhurbaşkanı'nın başkanlık etmesi de o dönemde Meclis'te tepkilere yol açmıştır. Bu

tepkilerden biri, Mustafa Kemal'in Millî Mücadele'deki silah arkadaşı Kazım Karabekir Paşa'dan gelmiştir. Kâzım Karabekir Şura'ya Cumhurbaşkanının başkanlık etmesine tepki göstermiştir (TBMMZC, 1925b: 378; TBMMZC, 1925c: 261). Nitekim bu düzenlemeler sonucunda savaş yıllarında benimsenen askeri otorite sivil otorite anlayışını genel bir modele dönüştürdüğü gibi TSK'yı siyasi dış etkiye kapatmıştır. Söz konusu gelişmeler ilerleyen süreçte askeri otoritenin fiili dayanağını savaş yıllarından, fikri dayanağını Kemalizm'in yeni toplum düzeninden alarak gücünü pekiştirmesine olanak sağlamış ve ordunun siyasi karar ve uygulamaları denetleyen bir güç mekanizması olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır (Bayramoğlu, 2004: 73). Ancak Atatürk döneminde ordunun siyaset üstü bir güç olarak şekillenmesinde bahsi geçen yasal düzenlemeler yapılmasına rağmen Atatürk ve İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı dönemlerinde herhangi bir darbe girişimi yaşanmamıştır. Bu durumun her iki ismin de ordu nezdinde sahip oldukları saygınlıktan kaynaklandığı söylenebilir.

Ordunun siyasi kararlara müdahil olması 1944-1960 yılları hariç yoğun ve artan bir şekilde devam etmiştir. 1944-1960 yılları arasında tek parti yönetimindeki liderlik çekişmeleri dış politik gelişmeler, 1944' te Fevzi Çakmak'ın emekliye ayrılmasıyla Genelkurmay Başkanlığı'nın Başbakanlığa sorumlu kılınması bu istisnai durumda etkili olmuştur (Erdoğan, 2003: 127 Akt. Keskin, 2011: 39). Bu durum üzerindeki bir diğer etken ise 1949'da NATO standartları gereği Genelkurmay Başkanlığı'nın Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanmasıdır (Bayramoğlu, 2004: 73). Bu yasal düzenlemeler ordunun özerkliğini sınırlarken diğer taraftan 1950'li yıllarda ordu içinde gizli örgütlenmeler başlamıştır (Burak, 2011: 50,51). Nihayetinde söz konusu istisnai dönemde atılan adımlar orduyu siyasetten uzak tutmaya yetmemiştir. Başta ABD olmak üzere bazı küresel aktörlerin 1945'ten sonra Türkiye'nin içişlerine daha çok karışmaları, çok partili yaşamın getirdiği tartışmalı ortam, DP hükümetinin antidemokratik uygulamaları ülke içinde yaşanan çatışmalar ve ekonomik sorunlar Silahlı Kuvvetlerin doğrudan siyasete müdahale etmesine kaynaklık etmiş ve 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi yaşanmıştır. Gerekçe ne olursa olsun darbelerin çözüm olmadığı da zamanla anlaşılmıştır.

27 Mayıs sonrasında 1961 Anayasası ile ordu, bozulan statüsünü geri kazanmak için merkezi yapısında restorasyonlar yaparak Genelkurmay'ın konumunu tekrar belirlemiş, emir komuta yapısını yeniden düzene koymaya çalışmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 1960 askeri darbesiyle bozulan rütbe piramidini ve eski hiyerarşik dengesini geri getirmek amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Darbeci subayların devreden çıkarılması ile bozulan emir-komuta yapısı yeniden sağlanmıştır (İpekçi ve Coşar, 1965: 332,333). Ayrıca Millî Güvenlik Kurulu'nun (MGK)¹ kurulması da ordunun özerkleşme ve siyasallaşma sürecine katkı sunmuştur. MGK başlangıçta 1961 Anayasası'na göre bir danışma kurulu olarak tanımlanmışsa da sonraki dönemlerde askerin sivil siyasete yön vermesinde temel unsur olarak çalışmaya başlamış ve siyaset üzerinde vesayet dönemi başlamıştır (Keskin, 2011: 318). Bu doğrultuda 1960 sonrasında, yukarıda sözü edilen gelişmeler orduya merkezîyetçi yapısını yeniden kazandırmakla birlikte bu durumdan beslenen Silahlı Kuvvetler Adalet Partisi Hükümeti döneminde de siyasete müdahil bir konumda olmuş ve ordu-siyaset gerginliği yaşanmıştır.

Sonuç itibariyle Türkiye'de ordunun siyaset üzerinde bir güç mekanizması haline gelmesinde yukarıda bahsedilen yasal düzenlemelerle birlikte Türk toplumundaki ordu-millet anlayışının Cumhuriyet döneminde de devam etmesi, Cumhuriyetin kurucularının halkın sevip saydığı tanınmış komutanlar olması, Osmanlı'dan kalan gelenekle ordunun üstlenmiş olduğu modernleşme ve rejimin bekliliği rolü sistemin işlemesine katkıda bulunmuş ve sürece kolaylık sağlayan bir unsur olmuştur. Bu iç koşulların yanında dış gelişmelere bağlı olarak II. Dünya Savaşı'nın ve devamında Soğuk Savaş sürecinin Türkiye üzerinde oluşturduğu baskı ortamı ve Türkiye'ye yönelik tehditler de ordunun devlet unsurları içindeki önemini ön plana çıkararak siyasi arenadaki etkinliğini arttırmada etkili olmuştur. Belirtilen bu meşru zeminle birlikte başta 27 Mayıs Askeri Darbesi olmak üzere her askeri darbe sonrasında Türk Silahlı Kuvvetleri gücünü pekiştirerek siyaset ve siviller üzerindeki düzenleyici rolünü yakın tarihe kadar sürdürmüştür. Türk Silahlı Kuvvetleri denetimini meşrulaştırmak için toplumda meydana gelen gerginlikler ve çatışmaları, ekonomik krizleri ve rejimi tehlikeye sokacağı düşünülen dini hareketleri bir vasıta olarak kullanmıştır.

¹Millî Güvenlik Kurulunun oluşturulması Batı orduları örnek alınarak NATO çerçevesinde atılan bir adımdır. MGK'nın kuruluş amacı hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz; (Bayramoğlu, 2004: 79).

3. TÜRKİYE'DE LAİKLEŞME BAĞLAMINDA ORDU-SİYASET İLİŞKİSİ VE SAİD NURSİ'NİN MEZARININ AÇILMASI OLAYI

XIX. yüzyılda göze çarpan ulema-bürokrasi mücadelesinin Cumhuriyetin ilk yıllarında ulemanın tasfiyesiyle bürokrasi lehine sonuçlandığı bilinmektedir (Sarıkaya,1998: 96). Devrimler yürütülürken Batılılaşma ve laiklik doğrultusunda bir yol izlenmiş, dini taassup sahibi kişiler ve bağlı oldukları tekkeler, zaviyeler de takibe alınarak faaliyetleri sonlandırılmıştır (Tunçay, 2005: 157). Ayrıca yeni Türk devletinin dini kurumlara karşı almış olduğu tutum milliyetçilik, halkçılık ve laikliğin yeni rejimin temeli sayılmasıyla da ilişkilendirilmiştir (Karpat, 2019: 136). Bu bakımdan Şeyh Sait İsyanı her türden muhalefetin tasfiyesi için bir fırsat oluşturmuş ve böylece devrimlerin önündeki engeller temizlenmiştir.

Laikleşme ve ulusal kimlik inşası formatıyla ortaya konulan bu devrimler din ve geleneğe yaslanmayı yasadışı olarak göstermiştir. Bu noktada asker ve bürokrat zümre kendini yeni toplum düzeninin ve devrimlerin bekçisi olarak gördüğü gibi bu durumu siyasi ve ideolojik bir araç olarak kullanmıştır. Söz konusu asker bürokrat elit, devrimler bağlamında medeniyeti tanımlamayı kendi yetkisinde görmüş ve ulaştığı egemen konumdan kendisini indirmeye kalkışacak bütün kesimleri rejim düşmanı olarak göstermiştir. Egemen konumunu sürdürmek isteyen askeri ve bürokrat zümre dini ve gelenekçi yöndeki bütün istekleri “gerici ve çağdışı” olmakla suçladığı gibi, kurduğu egemenliği sarsacak girişimlere karşı kendisinde “devlet gücü” adıyla müdahale etme yetkisi bulmuştur (Laçiner, 2004: 21,22). Bu müdahaleler ve devlet kurumlarında yapılan köklü devrimlerle yaşanan laikleşme çabaları Türkiye'deki tarikatlar ve dinî cemaatlerin faaliyetlerine olumlu katkılar sunarken yeniden yapılanmalarına neden olmuştur (Sarıkaya,1998: 96). 1920-1945 yılları arasında kültürel dönüşüm amaçlı yapılan devrimlere karşı Osmanlı İslam anlayışını benimsemiş gelenekselci toplumsal güçler, Anadolu insanının dinamiklerini harekete geçirerek muhalif bir duruş sergilemişlerdir (Uğraş, 2018: 4,5). Bu muhaliflerden biri de tarikat geleneğinden farklı olarak “ilmiye” sınıfından gelen Said Nursi'dir (Sarıkaya,1998: 96, 97). Said Nursi², Cumhuriyet Türkiye'sindeki değişimleri dinsizleştirme olarak yorumlamış ve dinin tehlikede olduğunu düşündüğü için kendi isminden yola çıkarak dinî bir cemaat kurmuştur. Nursi, halkın inancının Kur'an vasıtasıyla tehlikeden kurtarılabilceğine inanmış ve bu yönde eserler yazarak talebeler yetiştirmeye çalışmıştır (Yılmaz, 2016: 116).

Nursi'nin üstlendiği dini misyonun yanında aktif olarak siyasetle ilgilendiği de bilinmektedir. Sultan Abdülhamit döneminden başlayarak özellikle Kürt halkının birtakım ihtiyaçlarını ve beklentilerini sık sık dile getirerek bu yönde siyasilerle görüşmeler yapmıştır. İsteklerini bizzat sultana iletmek istemesi o'nun akli dengesinden şüphe duyulmasına ve Toptaşı Akıl Hastanesine gönderilmesine neden olmuştur (Turan, 1998: 15; Aydın, 2018: 56). Nursi, hürriyet taraftarı olduğunu belirtmesine rağmen 31 Mart Ayaklanmasında şeriat istediği gerekçesiyle Divan-ı Harp'te yargılanmış ancak beraat etmiştir (Aydın, 2018: 56; Tunaya, 1988, C.I: 189,190).

Said Nursi, Millî Mücadele yıllarında Anadolu Hareketinden yana tavır alarak TBMM'yi ziyaret etmiş (TBMMZC, 1922: 439), Medresetüzzehra üniversitesi projesi Meclis kurulunda görüşülmüştür (TBMMZC, 1923: 37). Ancak zamanla Nursi devrimlere karşı çıktığı için Şeyh Said İsyanını takip eden günlerde devletin takibine alınarak Burdur, Isparta, Kastamonu, Emirdağ gibi şehirlerde sürgün hayatı yaşamıştır (Nursi, 2011a: 10). Risale-i Nur adlı Külliyyatının çoğunu bu sürgün yıllarında kaleme almıştır (Nursi, 1995: 317). Nursi'nin talebelerinin artması, eserleri ve fikirleri hükümeti rahatsız ettiği için birçok defa mahkemelere çıkarılmış ve bazen hapis cezasına çarptırılmıştır. Hakkındaki suçlamalar için yeterli delil olmaması nedeniyle 1944 yılında cezaevinden çıkarılarak göz hapsinde tutulacağı Afyon'un Emirdağ ilçesine gönderilmiş, 1948'de siyasi amaçlı bir dernek kurmakla suçlanmış ve tutuklanarak tekrar mahkûm edilmiştir (Sarıkaya, 1998: 93).

Said Nursi, Demokrat Parti'nin 1950'de iktidara gelmesiyle toplumdaki İslamcı kesimlere karşı oluşan ılımlı hava sonucunda çıkarılan genel aftan yararlanmış ve serbest bırakılmıştır (Nursi, 1959: 12). Nursi'nin “Üçüncü Said” olarak adlandırdığı bu dönemde yeniden siyasete yaklaştığı görülmektedir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a kutlama telgrafi çekmiş, bazı bakanlar ve Başbakan Menderes'e de mektuplar göndererek siyasetin dine hizmet için kullanılması yönünde tavsiyelerde

²Nur Cemaati veya Nurculuk Hareketi olarak adlandırılan dini yapılanmanın lideri Said Nursi Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı İspirit kasabasının Nurs köyünde 1876 yılında, dini eğitime önem veren bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Nursi'nin yaşamı hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz; (Nursi, 2011b).

bulunmuştur (Aydın, 2018: 60-63; Vatan, 1953: 1). Bu süreçte de Nursi'nin serbest bırakılmasına karşın seksenli yaşlarda olmasına rağmen siyasi faaliyetler kapsamında yeniden yargılandığı durumlar da olmuştur (Hürriyet, 1952: 5). Yine de Said Nursi'nin DP Hükümeti ile kurduğu iyi ilişkiler, Cumhuriyet Halk Partililer'in eleştirilerine neden olmuş, Nursi'nin seçim kampanyalarında DP için çalıştığı ileri sürülmüştür. Bu şekilde muhalefet bir dönem siyasetini irtica ve Nurculuk üzerinden yürütmüştür (Akşam, 1960: 1). 1950'li yılların sonlarında ülkede gittikçe artan kargaşa ortamı ve Nursi'nin üniversite gösterilerinde gündem konusu olması o'nun yeniden göz hapsinde tutulmasına neden olmuştur (Milliyet, 1960: 1). Said Nursi bu tartışmalı yaşamında 1960 yılında Emirdağ'da bulunduğu sırada hastalanmış ve Van'a dönmek istemiştir. Bu yolculuğunun bile iktidar partisi lehine propaganda yapmak amacıyla yapıldığı iddia edilmiştir (Turan, 2002: 33). Gizlice çıktığı yolculuğu sırasında Urfa'da misafir olarak kaldığı bir otel odasında 23 Mart 1960 tarihinde vefat etmiştir. Ölüm haberinin duyulmasıyla birlikte müritleri Urfa'ya akın ederek cenaze törenine katılmışlardır. Nursi'nin cenazesi ertesi gün büyük bir kalabalık tarafından kaldırılmış ve cenaze sırasında taraftarları hapisane ve sürgünlerle Nursi'ye çileli bir yaşam çektirildiği düşüncesiyle taşkınlık çıkarmaya çalışmışlardır. Bu teşebbüsler emniyet güçlerince önlenmiştir (Cumhuriyet, 1960: 1). Nursi'nin vefatından yaklaşık iki ay sonra da 27 Mayıs Askeri Darbesi³ gerçekleşmiş ve Demokrat Parti yönetimden uzaklaştırılmıştır.

Cumhuriyet Tarihi'nin ilk askeri darbesi olan 27 Mayıs Darbesi başlı başına ayrı bir araştırma konusu olduğu için çalışmamızın bu bölümünde sadece Said Nursi'nin mezarının açılmasında rol oynayan I. Cemal Gürsel Hükümetine kısmen değinilecektir. Darbenin ardından 28 Mayıs 1960 tarihinde Cemal Gürsel başkanlığında Yüksek İcra Vekilleri Heyeti adını taşıyan bir askeri hükümet kurulmuştur. 12 Haziran 1960 günü, 1924 Anayasası'nda yapılan 1 sayılı değişiklikle Hükümetin anayasal statüsü oluşturulmuştur (Koçak, 2010: 87). Cemal Gürsel Hükümetleri demokratik seçimler yapıncaya kadar ülkeyi Milli Birlik Komitesi ile birlikte yönetmiştir. Böylece DP'nin iktidarı dönemindeki sivil ağırlıklı yönetimden uzaklaşarak tekrar asker ağırlıklı yönetime dönmüştür (Çavdar, 2019: 368).

Birinci Cemal Gürsel Hükümeti içinde asker ve asker kökenliler sayıca az olmasına rağmen askeri yönetimin hükümeti yönlendirmedeki etkisi fazla olduğundan bu hükümet için "askeri hükümet" tanımı kullanılmıştır. Ayrıca bu hükümetin kendini "İnkılap Hükümeti" olarak tanımlayarak hükümet programında "İkinci Cumhuriyetten" bahsetmesi oldukça dikkat çekmiştir. Bu tanımın kullanılmasının yaygınlaşarak ilerleyen zamanda doğal karşılanması iktidarı elinde tutan asker sivil bürokratik zümrenin Cumhuriyetin yeni bir yapılanmaya ihtiyaç duyduğu yönündeki iddiasından kaynaklanmıştır (Koçak, 2010: 27).

27 Mayıs Askeri Darbesi sonrasında I. Cemal Gürsel Hükümeti bu iddiadan yola çıkarak ülkede bir takım yapılandırma ve düzenleme faaliyetlerine girişmiştir. Bu bağlamda Bakanlar Kurulu'nda iç politikaya dair ele alınan gündem maddelerinden yeni anayasa, ordu, laiklik, Kürtler ve Kürt Sorunu gibi meselelerin yanında Said Nursi meselesi de tartışılmıştır.

Bakanlar Kurulu'nun Said Nursi meselesini beşinci, on birinci, on ikinci ve altmış dördüncü toplantılarda ele aldığı görülmektedir. Meselenin ana kaynağını, Said Nursi'nin mezarının Urfa'da bulunmasından dolayı Cemal Gürsel'in Urfa'nın kürtlüğün merkezi olması ihtimaline karşı duyduğu kaygı oluşturmuştur. Başbakan Gürsel'in mezar münasebetiyle duyduğu kaygının dini bakımdan değil de Kürt sorunundan kaynaklanması oldukça dikkat çekicidir (Koçak, 2010: 68). Bu bağlamda Said Nursi'nin bir takım siyasi faaliyetler içinde yer almasının yanında yaşamı boyunca üstlendiği misyonun merkezinde Kur'an ve Risale-i Nur vasıtasıyla İslam'ın öğretilmesi gibi dini konuların daha ağır bastığı bilinmektedir. Ancak çeşitli kaynaklarda ve Nursi'nin kendi eserlerinde siyasete yaklaşımı ve Kürt milliyetçiliği konusunda o'nun özerk veya bağımsız bir Kürt devletine karşı çıktığı yönündeki görüşler daha yaygın olmakla birlikte Nursi'nin Kürdistan kavramını ve Kürdi lakabını da kullandığı görülmektedir. Nursi'nin mezarının açılması olayının 27 Mayıs 1960 Darbesini takip eden günlerde yaşanması ve bu işin Türk Silahlı Kuvvetleri eliyle yapılmış olması Nursi'nin Kemalizm karşıtlığı ve Kürt Milliyetçiliği yönlerinin I. Cemal Gürsel hükümeti içinde bir kaygıya neden olduğunu akla getirmektedir. Devlet Bakanı Hayri Mumcuoğlu'nun 64. Bakanlar Kurulu toplantısında sarf ettiği

³Cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesi olan "27 Mayıs 1960 Darbesi" Ayrıca 27 Mayıs Askeri Müdahalesi, 27 Mayıs İhtilali ya da 27 Mayıs Devrimi olarak da anılır. Darbenin en önemli özelliği emir komuta zinciri içinde gerçekleşmemiş olmasıdır. Ayrıntılı bilgi için Bkz; 27 Mayıs İhtilali, www.cumhuriyet.com.tr, (Erişim Tarihi: 25.05.2020).

“Nurculuğu bu memlekete yaymak isteyen adam aynı zamanda Kürtçülüğü de terviç eder” (Koçak, 2010: C.II, 909) sözleri Cemal Gürsel Hükümetinin Nurculuk ile Kürtçülüğü ne derecede bağdaştırdığını da göstermektedir. Bu noktada Nursi'nin topladığı taraftarlar vasıtasıyla ölümünden sonra da kutsallaştırılarak fikirlerinin yaşatılması ve bu noktada mezarının Urfa'da bulunması Cumhuriyet ve Kemalizm için bir tehdit olarak görülmüştür. 27 Mayıs günü Milli Birlik Komitesi başkanı olarak Cemal Gürsel'in yeni anayasa hazırlığı için görüştüğü profesörler grubuna “Biz üniversiteye inanıyoruz. Yalnız inanmıyoruz, iman ediyoruz... Öyle bir anayasa yapın ki bir daha ihtilal mümkün olmasın dinin istismarına imkân kalmasin.” (Çavdar, 2019: 87,88) şeklinde yaptığı konuşma “Darbe Hükümetinin” rejim ve laiklik üzerindeki denetim isteğini ortaya koymaktadır.

Said Nursi'nin mezarının taşınması konusu resmi kayıtlara göre ilk olarak 27 Mayıs Askeri Darbesi sonrası oluşturulan Birinci Cemal Gürsel Hükümeti'nin Beşinci Bakanlar Kurulu toplantısında görüşülmüştür. Ancak olayın perde arkasına bakıldığında konunun birdenbire bakanlar kurulu toplantısında akla gelmediği, 27 Mayıs öncesinde dönemin Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes ve Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel arasında müzakere edildiği tespit edilmiştir. Ethem Menderes, Nursi'nin ölümünün ardından müritleri tarafından daha da ulvileştirildiği ve bu nedenle sağlığında başa çıkamadıkları Nursi ile ölümünden sonra hiç başa çıkamayacağı yönündeki endişesini Gürsel'e bildirmiştir.⁴ Görüldüğü gibi Said Nursi 27 Mayıs Askeri Darbesinden yaklaşık bir ay önce 23 Mart 1960'da öldüğünde, o'nun mezarının yeri ve durumu dönemin Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes ile Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel arasında müzakere konusu olmuştur. Gürsel bu görüşmede mezarın ortadan kaldırılarak sorunun çözülebileceğini belirtmiştir. Bu görüşmeden yaklaşık iki ay sonra darbe yapılmış, darbeden sonra da mezarın nakli gerçekleştirilmiştir. Gürsel, Ethem Menderes'le konuşmasının ardından darbe sonrası konuyla ilgilenmesi için 7. Kolordu Komutanı sonradan 1.Ordu Komutan Vekili ve bilahare Genelkurmay Başkanı olan o günkü rütbesiyle Korgeneral Cemal Tural'ın (TSK, 2020) görevlendirilmesini istemiştir (Kumral ve İncesoyluer, 1991: 23-24)⁵. Tural, bu doğrultuda İçişleri Bakanı Tuğgeneral Muharrem İhsan Kızıloğlu tarafından özel bir emirle Ankara'ya çağırılmıştır. Tural'ın 27 Mayıs Askeri Darbesi'ni gerçekleştirenler arasında yani Milli Birlik Komitesi içinde yer almadığı ancak Gürsel Hükümetleri döneminde Yassıada idamlarının gerçekleştirilmesi gibi birçok önemli kararların uygulanmasında rolü olduğu bilinmekle birlikte Genelkurmay Başkanlığı yaptığı dönemde de Nurcular hakkında uyarılarda bulunduğu görülmüştür (Selvi, 2011: 170, 175).

Mezar tartışması, temel mesele olarak siyasi partilerin ocak ve bucak teşkilatlarının kapatılmasının görüşüldüğü beşinci Bakanlar Kurulu toplantısında Başbakan Yardımcısı Fahrettin Özdilek'in, Nurcular meselesinin de önemli bir mesele olduğunu ileri sürerek Nursi'nin mezarının Urfa'da bulunmasının uygun olup olmadığı sorusu ile başlamıştır. Bunun üzerine dönemin Başbakanı Cemal Gürsel, Kürt sorunu politikası kapsamında Said Nursi'nin mezarından dolayı Urfa'nın bir merkez haline getirilmesinden endişe ettiği için mezarın Isparta'ya taşınmasının daha uygun olduğunu belirterek daha müsait bir zamanda meselenin halledilmesi gerektiğini söylemiştir (Koçak, 2010: 194). Ardından Said Nursi'nin mezarının taşınması meselesi Birinci Gürsel Hükümetinin On Birinci Bakanlar Kurulu toplantısında İçişleri Bakanı İhsan Kızıloğlu'nun şu konuşmasıyla tekrar gündeme getirilmiştir: “Meselelerimizden biri bildiğiniz gibi Şeyh Said-i Nursi'nin mezarının nakli konusudur. Nursi'nin kardeşi bu konuda bir müracaatta bulunmuştur”. Kızıloğlu bu sözlerin ardından Said Nursi'nin kardeşi Abdülmecit Ünlükul tarafından Konya Valiliği'ne yazılmış mektubu kurula okumuştur (Koçak, 2010: 281). Mektupta Ünlükul'un Konya'da ikamet etmesi ve Urfa'nın Konya'ya uzak olması münasebetiyle kardeşinin mezarını sık sık ziyaret edemediğinden mezarın Isparta veya Emirdağ'a taşınması yönündeki isteğinden bahsedilmiştir (BCA, 1960). Mektup sıkıyönetim şartları altında Kolordu Komutanı Cemal Tural tarafından zor kullanılarak Ünlükul'a imzalatırılmış ve böylece olayın dini ve siyasi bir yönü bulunmadığı gösterilerek, ailevi bir konu kisvesi verilmek istenmiştir (Kumral ve İncesoyluer, 1991: 23-24; Selvi, 2011: 170).

⁴Ethem Menderes, Said Nursi hakkında bir rapor yazmış ve 20.07.1960 tarihinde bu raporu darbeciler tarafından kurulan 10 Nolu Soruşturma Kurulu Başkanlığına vermiştir. Menderes bu raporunda Said Nursi'nin Kürtçülük fikrine sahip olduğunu ve bağımsız Kürdistan kurulması için çaba gösterdiğini vurgulamıştır. Buna rağmen kendisi de darbeciler tarafından yargılanmış ve on yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. Bkz; (Akgündüz, 2013: C.II, 1000-1005)

⁵Bu kitapçık 1991 Yılında Cuma Dergisi'nin 39. Sayısı ve Vakıf Gazetesi'nin dört gün süren yayınlarından derlenerek hazırlanmıştır.

Mektup olayının Gürsel'in isteği üzerine Konya valisi tarafından düzenlendiği aynı toplantıdaki beyanattan anlaşılmaktadır. Mezarın nereye nakledileceği hususunda Kızıloğlu ile Gürsel'in ihtilafa düştüğü de görülmektedir. Kızıloğlu, bu işle ilgilenenlerin isteği ve Isparta'da Nurcuların fazla olması nedenlerinden mezarın Emirdağ'a naklinin uygun olduğunu belirtmesi üzerine Gürsel, Emirdağ'da da Kürt köylerinin fazla olması nedeniyle Isparta'ya naklini daha uygun görmüştür. Ulaştırma Bakanı Sıtkı Ulay'ın da Gürsel'i bu konuda desteklemesiyle mezarın Isparta'ya nakline karar verilmiştir. Gürsel, İçişleri ve Milli Savunma Bakanlıklarından konunun büyük bir titizlikle halledilmesini ve bir gece içinde mezarın Urfa'dan Diyarbakır'a sonra da Isparta'ya nakledilmesini istemiştir. Ticaret Bakanı Cihat İren bu işi gizli yapmaya gerek olmadığını, mezarın gündüz saatlerinde ailesi tarafından nakledilebileceğini, hükümetin de bu konuda aileye yardımcı olabileceğini belirtmesi üzerine İçişleri Bakanı Kızıloğlu, bu fikre karşı çıkarak işlemin gizli yapılması gerektiği ancak Nursi'nin kardeşi Ünlükul'un nakil sırasında bulunabileceğini belirtmiştir. Kızıloğlu sözlerinin devamında uçağa binildiği zaman gazetelere haber verilmesi yönünde fikir beyan etmiştir. Gürsel ise basına haber verilmemesi ancak basının olaydan haberi olursa nakil işlemini, Nursi'nin kardeşinin istediği yönünde bir açıklamanın daha uygun olacağını belirtmiştir. Ardından Gürsel, gerekli hazırlıkların yapılarak Urfa'ya gidilmesi, oradaki kıtaların da bu iş için hazır bulunması yönünde talimat vermiştir (Koçak, 2010: 282-283; Selvi, 2011: 178).

İhsan Kızıloğlu 8 Temmuz 1960 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında alınan karar sonrasında Milli Birlik Komitesi'nin de onayını almak üzere Komite üyeleriyle görüşmek istemiştir. Alparslan Türkeş'in bu konudaki ifadesine göre Komite toplantı halindeyken Kızıloğlu, çok önemli bir konu hakkında komite üyeleriyle görüşmek istediğini belirtmiştir. Bunun üzerine MBK Kızıloğlu'nu içeri davet ederek konuşmasını dinlemiştir. Kızıloğlu, Abdülmecit Ünlükul adını taşıyan dilekçeyi komiteye sunarak, Ünlükul'un kardeşi Said Nursi'nin mezarının Urfa'da bulunması ve mezarın uzaklığı nedeniyle ziyaret edememesi yönündeki maruzatından bahsetmiştir. Kızıloğlu, komitenin nakil işlemini onaylaması durumunda konuyu Cemal Gürsel'e iletceğini de belirtmiştir. Kızıloğlu'nun konuşmasının ardından komite, nakil işlemine onay vererek konu hakkında İçişleri Bakanlığında kendilerine bilgi verilmesini de ayrıca hatırlatmıştır (Turgut 1995: 246-250. Akt. Koçak, 2010: 282).

Mezarın taşınması yönündeki gerekli resmi onayın ardından Nursi'nin mezarının nakil işlemi Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan belgelerdeki zabıt varakasına göre gerçekleştirilmiştir. Buna göre Abdülmecit Ünlükul, 4 Temmuz 1960'da Urfa Belediye Tabipliğine bir dilekçe vererek Urfa'da vefat eden kardeşi Said Nursi'nin kabrinin Emirdağ veya Isparta'ya nakline izin verilmesini istemiştir. Dilekçeye istinaden Urfa Belediye Tabipliği nakil işleminde bir sakınca görmediğini düzenlediği bir raporla bildirmiştir (EGMAUZV, 1960). Söz konusu belgede Abdülmecit Ünlükul'un imzasının yanı sıra güvenlik güçleri mensuplarının imzalarının bulunması olayın siyasi bir mahiyet kazanmasının istenmediğini göstermektedir (Koçak, 2010: 281). Bu konuda Bakanlar Kurulu ya da Milli Birlik Komitesi tarafından bir karar alınmaması da aynı şekilde yorumlanabilir. Olay ailenin isteği ve yerel makamların onayıyla gerçekleştirilmiş gibi gösterilmiştir. Aslında Milli Birlik Komitesinin, Hükümetin, İçişleri Bakanlığının ve ordunun üst düzey komutanlarının konuyla ilgilendikleri anlaşılmaktadır.

İçişleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu, 10 Temmuz 1960 tarihinde Urfa Valisi Necdet Yalçın'a gönderdiği resmi yazıda şunları söylemiştir:

“Urfa'da medfun bulunan Said-i Nursi'nin nakl-i kubur suretiyle cesedinin Emirdağ'ına veya Isparta'ya getirilmesini isteyen ve mumaileyhin kardeşi olan Abdülmecit Ünlükul tarafından Konya Valiliğine verilen 4.7.1960 günlü dilekçe örneği ile Konya Valiliğinden Bakanlığımıza yazılan 4.7.1960 gün ve 277/1999 sayılı yazı örneği bağlı olarak gönderilmiştir. Usul ve mevzuata uygun olarak gereğini rica ederim.” (BCA, 1960).

Mezarın taşınacağı gün Ankara, Urfa, Diyarbakır, Isparta da olağanüstü hâl ilan edilerek, Urfa şehrine giriş ve çıkışlar yasaklanmış, sokağa çıkma yasağı uygulanmış, şehirde görevli polis memurları izinli sayılarak sıkı tedbirler alınmıştır. Nitekim bu sıkı tedbirlerin ardından Orgeneral Cemal Gürsel ve İhsan Kızıloğlu'nun aldığı kararı uygulamak üzere Korgeneral Cemal Tural, İstanbul Belediye başkanı Refik Tulga ve MBK üyesi Albay Mucip Ataklı'nın yürütmesindeki komite 12 Temmuz 1960 gecesi Said Nursi'nin İbrahim Halilullah Dergâhındaki mezarını erlere kırdırarak naaşını çıkartmıştır (Selvi, 2011: 170).

Çıkarılan naaş askeri bir araçla Urfa Alay Komutanlığına getirilmiştir. Buradan da Diyarbakır'dan gelen bir C-47 askeri uçağıyla Afyon askeri havaalanına taşınmıştır. Afyon'a getirilen naaş askeri bir ambulans ile Isparta'ya götürülmüş ve Urfa'da olduğu gibi büyük bir gizlilik içinde, gecenin karanlığında meçhul bir yere defnedilmiştir. Defin işlemini gerçekleştiren askerlere kimseye hiçbir şey söylememeleri sıkı sıkı tembih edilerek aksi takdirde asılacakları yönünde gözdağı verilmiştir. Olay ancak iki gün sonra basına yansımışsa da atılan manşetlerden ve yazılan yazılardan basının konuyu sıra dışı bir durum olarak karşılamadığı olayın resmi bir mahiyet taşıdığı anlaşılmaktadır (Milliyet, 1960: 1). Bu nakil halkın Nursi'nin Urfa'daki mezarına gösterdiği yoğun ilgiden dolayı endişelenen dönemin askeri yönetimi tarafından gerçekleştirilmiştir (Açıkgenç, 2008: 567).

Olay basında bu şekilde anlatılıp kabul görürken bir de Urfa Belediye Tabibi, Sağlık Müdürü, Emniyet Müdürü, Merkez Kumandanı, Vilayet Jandarma Kumandanı ve Hazirun Sıfatıyla Mevtanın Kardeşi Abdülmecit Ünlükul'un imzasını taşıyan 12 Temmuz 1960 tarihli bir Zabıt Varakası yani tutanak da devlet arşivlerinde bulunmaktadır. Bu tutanakta şu ifadeler yer almaktadır:

“Konya İmam Hatip Okulu Fahri Arabi Hocası Abdülmecit Ünlükul'un Urfa'da medfun kardeşi Said-i Nursi'nin cesedi nakl-i kubur suretiyle Emirdağ veya Isparta'ya nakline müsaade olunmasına dair 4 Temmuz 1960 tarihli dilekçesi ve Belediye Tabipliğinin naklin bir mahzur teşkil etmeyeceği yolundaki 11 Temmuz 1960 tarihli raporu üzerine 12 Temmuz 1960 Salı günü sabahleyin adı geçen mevtanın medfun bulunduğu MEVLÛT HALİL dergâhına gelinerek kardeşi Abdülmecit ÜNLÛKUL'un huzurunda kabir açılarak mevta çıkarılmış ve Hıfzıssıhha Kanununun 230 uncu maddesine göre Sağlık Bakanlığınca hazırlanmış bulunan Talimatnamenin tarifati dairesinde ve fenni şekilde tabutlanmış ve tabut mühürlenerek kardeşi ABDÛLMECİT ÜNLÛKUL'a teslim edilmiş olmakla işbu zabıt varakası birlikte tanzim ve imza edildi.” (EGMAUZV, 1960).

Olayın üzerinden yıllar geçmesine rağmen konu hâlâ tartışılmakta ve tepkiyle karşılanmaktadır. Urfa'daki mezarından çıkarılan Nursi'nin Isparta'ya defnedildiği çeşitli belgelerle ispat edilmiş olsa da naaşın denize atıldığı yönünde de çok sayıda iddia vardır (Kumral ve İncesoyluer, 1991: 26). Ancak arşiv belgeleri ve olaya tanıklık edenlerin ifadeleri Nursi'nin mezarının yeri tam olarak belli olmasa da Isparta'ya nakledildiğini göstermektedir (EGMAIZV, 1960; Yeni Şafak, 2002; Turan, 2002: 33). Söz konusu belgede kabrin Isparta şehir mezarlığında olduğu belirtilmekle birlikte 27 Mayıs Askeri Darbesini araştırmakla görevli Meclis Araştırma Alt Komisyonu aynı zamanda Nursi'nin mezarının yerini tam olarak tespit etmek için çalışma başlatmıştır (Milat, 2012: 1; Milliyet, 2012). Bu çalışmadan da bir sonuç çıkmamıştır. Said-i Nursi'nin Isparta'da naaşının defnedildiği yerden daha sonra kardeşi ve talebeleri tarafından çıkarılarak bilinmeyen bir yere nakledildiği de iddia edilmektedir.

4. SONUÇ

Tüm dünyada örnekleri olduğu gibi Türk tarihinde de ordu zaman zaman siyasete müdahil bir konumda olmuştur. Tarihi seyrine bakıldığında bu geleneğin Osmanlı Devleti'nden geldiği görülmüştür. Osmanlı'nın son dönemlerinde orduda yapılan modernizasyon çalışmaları ile birlikte yeni açılan Harbiye gibi okullar Silahlı Kuvvetlerin toplumda modernleşmenin temsilcisi olarak görülmesini sağlamıştır. Genç Osmanlıların kurulmasıyla başlatılan modernleşme ve demokratikleşme taleplerinde ordu egemen güç olan padişaha karşı koymada büyük bir destek olarak belirmiştir. Bu ilişki asker kökenli subayların İttihat ve Terakki adıyla örgütlenerek demokrasi ve özgürlük söylemleriyle Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesinde ve ardından Meşrutiyet karşıtlarının çıkardığı 31 Mart Vakasının ordu tarafından bastırılmasında Silahlı Kuvvetlerin rejimin koruyucu rolünü somut şekilde göstermiştir. 31 Mart Olayı sonrası İttihat ve Terakki'nin yönetime ağırlığını koymasıyla bu ilişki derinleşmiştir.

Cumhuriyet döneminde ise Millî Mücadele'nin liderleri ve Cumhuriyetin kurucularının tanınmış komutanlar olması asker siyaset ilişkisini sürdürmekle birlikte Mustafa Kemal'in ordunun siyaset dışı kalmasını istediği bilinmektedir.

Bu doğrultuda Atatürk döneminde Cumhurbaşkanı'na bağlı kılınan TSK'nın yeni Cumhuriyetin uyguladığı devrimlere karşı ülkede beliren muhalefetin ve isyancıların bertaraf edilmesinde desteği alınmıştır. Atatürk'ün ölümünün ardından devletin başına yine onun kadar ordu üzerinde saygınlığa

sahip İsmet İnönü'nün geçmesi ülke yönetiminde askeri ağırlığın devam etmesine neden olmuştur. Liderlerin ve yasal düzenlemelerin etkilerinin yanında Türk tarihinden gelen ordu-millet anlayışı, kültürel ve gelenek bakımından millete en yakın kurum olan TSK'nın toplum nezdindeki saygınlığı ve kurtarıcı rolü, ordunun uzun yıllar devletçi bir anlayışla siyasi sürece müdahil olmasına katkı sunmuştur. Yine de ordu 27 Mayıs 1960 askeri darbesine kadar bir darbe girişiminde bulunmamıştır. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile doğrudan yönetime el koyan TSK, MGK'nın da kurulmasıyla sivil siyasete yön veren bir konuma erişmiştir. TSK siviller ve siyaset üzerindeki denetleyici gücünü ve konumunu her askeri darbe sonrasında pekiştirdiği gibi Kürt sorunu ve irtica konularını da bu denetim mekanizmasında bir araç olarak kullanmıştır.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrası kurulan askeri yönetiminin kendi anlayışı çerçevesinde yeni bir toplum düzeni oluşturmaya çalıştığı ve bu çabayı "İkinci Cumhuriyet" şeklinde ifade ettiği görülmüştür. Bu doğrultuda Said Nursi'nin mezarı meselesi üzerinden birtakım çalışmalar yürütülmüştür. Nursi'nin mezarı Bakanlar Kurulu toplantılarına taşınarak Kürt sorunu kapsamında ele alınmıştır. Said Nursi 23 Mart 1960'da ölmüştür. Dönemin Milli Savunma Bakanı ve Kara Kuvvetleri Komutanı bu konuyu görüşmüş ve mezarın kaybedilmesi hususunda mutabakata varmışlardır. Ardından 27 Mayıs 1960 tarihinde darbe gerçekleşmiştir. Said Nursi'nin mezarının taşınması fikri Başbakan (devlet ve hükümet başkanı bilahere cumhurbaşkanı) Cemal Gürsel'e ait olup uygulanması İçişleri Bakanlığınca yapılmıştır. Mezarın taşınmasında yüksek rütbeli komutanlar görev almıştır. Sıkı güvenlik tedbirleri altında 12 Temmuz 1960 gecesi Nursi'nin mezarı Urfa'dan Isparta'ya getirilmiş ve gizli bir yere defnedilmiştir. Bakanlar Kurulu tutanaklarında mezar olayı Kürt sorunu kapsamında tartışılmışsa da öncelikle Nursi'nin Türkiye'de oluşturduğu dini hareket ve taraftar kitlesinin bir rahatsızlığa sebebiyet verdiği açıktır. Nursi'nin üstlendiği dini misyon, Kemalizm'le zıt düşmesi ve yaşamı boyunca siyasetin içinde yer almış olması dinin siyasete alet edilmesine karşı duran TSK ve orduya yakın duran bürokratların hoş karşılamadığı bir durum olmuştur. Nursi'nin Türkiye'de oluşturduğu dini hareketin o'nun ölümünden sonra ulvileşerek daha da güçlenmesi ihtimali 27 Mayıs Darbesini düzenleyen TSK mensuplarını ve aynı zamanda darbeye maruz kalmış olsa da Ethem Menderes gibi bazı siyasetçileri tedirgin etmiştir. Bu bağlamda kendisini rejimin ve Kemalizm'in bekçisi olarak gören TSK'nın yukarıda da söz edildiği gibi meseleyi hem irtica hem Kürt sorunu ile ilişkilendirilerek çözmeye çalıştığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- AÇIKGENÇ, A. (2008). Said Nursi (1878-1960) Son Dönem Osmanlı Alimi ve Nurculuk Hareketinin Kurucusu, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İçinde* (C. 35, ss. 565-572). İstanbul: TDV Yayınları.
- AKGÜNDÜZ, A. (2013). *Arşiv Belgeleri Işığında Bedüzzaman Said Nursi ve İlmî Şahsiyeti* (C.1). İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayını.
- AKŞAM GAZETESİ (1960, 11 Ocak). İnönü, Said-i Nursi ile Halka Manevi Baskı Yapıldığını Söyledi.
- ATATÜRK, M. K. (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (C. II), İstanbul: Divan Yayıncılık.
- AYDIN, E. (2018). Bedüzzaman Said Nursi'nin Siyasete Yaklaşımının Değerlendirilmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 74, 55-80.
- BAŞKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ (1960,10 Temmuz). Belge No: 13311.22.29.
- BAYRAMOĞLU, A. (2004). Asker ve Siyaset. A. İnsel ve A. Bayramoğlu (Der). *Bir Zümre Bir Parti Türkiye'de Ordu* içinde (s. 59-118). İstanbul: Birikim Yayınları.
- BAYRAMOĞLU, A. (2010). Türkiye Siyasi Sisteminde Ordunun Rolü, Devlet Geleneği, Geleceğe Dair Genel Bir Çerçeve, Nihal Boztekin (Edt). *Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü: Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim* içinde (s. 11-16). İstanbul: Sena Ofset.
- BURAK, B. (2011). Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri. *History Studies*, 3(1), 45-67.
- CUMHURİYET GAZETESİ (1960, 24 Mart). Said-i Kürdi Dün Sabah Urfa'da Vefat Etti, s.1.
- CUMHURİYET GAZETESİ (2009, 27 Mayıs). 27 Mayıs İhtilali. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/27-mayis-ihtilali-64104>, (Erişim Tarihi: 25.05.2020).

- ÇAVDAR, T. (2019). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*. Ankara: İmge Kitabevi.
- DAĞCI, G. T. (2006). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Ordu Siyaset İlişkisi*. İstanbul: İlgı Yayınları.
- DANIŞ, Ö. F. (2019). *27 Mayıs 1960 Darbesinin Seçkin Kuramları Doğrultusunda İncelenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ URFA ZABIT VARAKASI (1960, 12 Temmuz). Belge No: 13311/22/32.
- EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ ISPARTA ZABIT VARAKASI (1960, 12 Temmuz). Belge No: 13311/22/32.
- ERİŞ, M. (2012). *Osmanlıdan Günümüze Demokratikleşme Sürecinde Türk Siyasi Hayatı ve Kemalizm*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- GOLOĞLU, M. (2017). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi -I Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- HÜRRİYET GAZETESİ (1952, 22 Ocak). Dini Siyasete Alet Eden 80'lik Pirin Duruşması, s.5.
- IŞIK, H. M. (2003). 1921 ve 1924 Anayasal Düzenlemeleri Bağlamında Askeri Bürokrasinin Devlet Teşkilatı İçindeki Yeri. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7, 78-91.
- İPEKÇİ, A. ve COŞAR, Ö. S. (1965). *İhtilalin İç Yüzü*, İstanbul: Uygun Yayınevi.
- KARAOŞMANOĞLU, A. L. (2011). *Silahlı Kuvvetler ve Demokrasi*. İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- KARPAT, K. (2019). *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- KESKİN, Y. Z. (2011). *27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası'nın Türk Devlet Teşkilatı ile Siyaset Hayatına Etkileri*. Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- KOÇAK, C. (2015). *Dönüşüm Ordu, Din, Hukuk, Ekonomi ve Politika Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları 1945-1950* (C. 4), İstanbul: İletişim Yayınları.
- KOÇAK, C. (2010). *27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları* (C. 1, 2). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KUMRAL, Ü. ve İNCESOYLUER, C. (1991). *Said-i Nursi ve Mezar Olayı*. İstanbul: Beklenen Vakit Gazetesi Kültür Yayınları.
- LAÇİNER, Ö. (2004). Türk Militarizmi I. Bir Zümre Bir Parti Türkiye'de Ordu, A. İnel ve A. Bayramoğlu (Der). *Bir Zümre Bir Parti Türkiye'de Ordu* içinde (s. 13-28). İstanbul: Birikim Yayınları.
- MARAŞLI, E. (2015). *Türkiye'de Askeri Darbe Teşebbüsleri*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayıncılık.
- MİLAT GAZETESİ (2012, 1 Haziran). Büyük Sır Çözülüyor, s.1.
- MİLLİYET GAZETESİ (1960, 7 Ocak). 10 Nurcu Daha Yakalandı, s.1.
- MİLLİYET GAZETESİ (1960,14 Temmuz). Said-i Nursi'nin Cenazesi Başka Yere Nakledildi, s.1.
- MİLLİYET GAZETESİ (2012, 12 Haziran). Said Nursi'nin Mezarı. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/mezarinin-yeri-belli-oluyor-1552761>, (Erişim Tarihi: 02.06.2020).
- NURSİ, B. S. (1959). *Emirdağ Lahikası*. Ankara: Nur Matbaası.
- NURSİ, B. S. (1995). *Lem'alar*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- NURSİ, B. S. (2011a). *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*. İstanbul: Söz Yayıncılık.
- NURSİ, B. S. (2011b) *Tarihçe-i Hayat*. İstanbul: Şahdamar Yayınları.
- SARIKAYA, M. S. (1998). Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 93-102.
- SELVİ, A. (2011). *Ateşten Yıllar (Siyasette Said Nursi Tartışması)*. İstanbul: Nesil Yayınları.

- ŞEN, S. (2019). *Türk Silâhli Kuvvetlerinin Toplum Mühendisliği*. İstanbul: Su Yayınları.
- TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARI [TBMMGCZ] (1922, 9 Ocak). I. Dönem, C. 2, s.610.
- TBMM KANUNLAR DERGİSİ [TBMMKD] (1924, 3 Mart). 2. Dönem, C. 2, Kanun No: 429, s.241.
- TBMM KANUNLAR DERGİSİ [TBMMKD] (1925, 22 Mart). 2. Dönem, C. 3, s.240.
- TBMM ZABIT CERİDESİ [TBMMZC] (1922, 9 Kasım). I. Dönem, C. 24, s.439.
- TBMM ZABIT CERİDESİ [TBMMZC] (1923, 12 Eylül). 2. Dönem, C. 2, s.37.
- TBMM ZABIT CERİDESİ [TBMMZC] (1925a, 29 Ocak). 2. Dönem, C.12, s.382.
- TBMM ZABIT CERİDESİ [TBMMZC] (1925b, 29 Ocak). 2. Dönem, C. 15, s.378.
- TBMM ZABIT CERİDESİ [TBMMZC] (1925c, 8 Mart). 2. Dönem, C. 15, s.261.
- TUNAYA, T. Z. (1988). *Türkiye’de Siyasi Partiler* (C. I). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- TUNÇAY, M. (2005). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TURAN, A. (1998). Said-i Nursi ve Nurculuk. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, 15-24.
- TURAN, Ş. (2002). *Türk Devrim Tarihi Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, (C. 5). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ GENELKURMAY BAŞKANLIĞI. (2020). <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=CemalTural> (Erişim Tarihi: 24.07.2020).
- UĞRAŞ, M. (2018). *1923-1950 Arasında Dini Muhalefet Açısından Türkiye’de Nurculuk ve Rifailik Hareketleri (Karşılaştırmalı Bir Analiz)*. Basılmamış Doktora Tezi, Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- VATAN GAZETESİ (1953, 23 Ocak). Bediüzzaman’a Göre, Siyaseti Dine Alet Etmek Lazımmış, s.1.
- YENİ ŞAFAK GAZETESİ (2002, 23 Mart). Said-i Nursi’nin Kabri Isparta Mezarlığında. <https://www.yenisafak.com/arsiv/2002/mart/23/index.html> (Erişim Tarihi: 24.05.2020).
- YILMAZ, M. K. (2016). Bediüzzaman’ın Müdafalarında Müspet Hareket ve Fedakârlık. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, 1, 109-120.

EKLER

Ek 1. DP Hükümeti Döneminde Nursi'nin Siyasete Müdahil Olduğunu Gösteren Gazete Haberi

Akşam, (1960, 11 Ocak)

Ek 2. İç İşleri Bakanı İhsan Kızıloğlu Tarafından Ünlükul'un Mezarın Taşınmasına Yönelik Dilekçesine İstinaden Urfa Valiliği'ne Yazılmış Yazı

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (1960, 10 Temmuz)

Ek 3. Nursi'nin Mezarının Taşınması Haberi

Milliyet (1960,14 Temmuz)

Ek 4. Said Nursi'nin Ölüm Haberi

Cumhuriyet (1960, 24 Mart)

Ek 5. Nursi'nin Mezar Yerinin TBMM Araştırma Komisyonu Tarafından Araştırılması Kararına Yönelik Haber

Milat, (2012, 1 Haziran)

Ek 6. Urfa'da Bulunan Nursi'nin Mezarının Açılarak Kardeşi Ünlükul'a Teslim Edildiğini Gösteren Zabıt Varakası

Belge No:13311/22/32

Zabıt varakası

Konya İmam Hatip Okulu Fahri Arabi hocası Abdülmecit Ünlükul'un Urfa'da mefün kardeşi Saidinursi'nin cesedini nakliyle suretile Ewirdağ veya İsparta'ya nakline müsaade olunmasına dair 4/Temmuz/1960 tarihli dilekçesi ve Belediye Tabipliğinin naklin bir mahsur teşkil etmeyeceği yolundaki 11/Temmuz/1960 tarihli raporu üzerine 12/Temmuz/1960 tarihli sabahleyin adı geçen mevtanın mefün bulundugu MEVLÜT HALİL dergisine gelinerek kardeşi Abdülmecit ÜNLÜKUL'un hususunda kabir açılarak mefün çıkarılması ve Hıfızsızlıha Kanununun 230 uncu maddesine göre Sağlık Bakanlığına hazırlanmış bulunan Talimatnamenin tarifati dairesinde ve formu şeklide tabutlanmış ve tabut mühürlenerek kardeşi ABDÜLMECİT ÜNLÜKUL'a teslim edilmiş olmakla işbu zabıt varakası birlikte tanzim ve imza edilmiştir.

Belediye Tbb. Nikmet Üner	Sağlık Müd. Celal Ada	Emiyet Müd. Şukru Palaz
Merkez Kumandanı Sv.Kd.Yb. Feridun Bütürk	Vilayet J. Kumandanı Yb. Mustafa Önenç	Hesurun Meytanın kardeşi Abdülvecit Ünlükul

EGM Arşivi Urfa Zabıt Varakası (1960, 12 Temmuz). 13311/22/32

Ek 7. Nursi'nin Mezarının İsparta Şehir Mezarlığına Defnedildiğini Gösteren Zabıt Varakası

Belge No:13311/22/32

(Zabıt varakası)

Konya İmam Hatip Okulu Fahri Arabi hocası Abdülmecit Ünlükul'un Urfa'da mefün kardeşi Saidi Nursi'nin cesedini nakliyle suretile İsparta'ya nakline müsaade olunmasına dair 4/Temmuz/1960 tarihli dilekçesi üzerine işbu talebi is'af edilerek 12/Temmuz/1960 günü Afyon'a getirilmiş bulunan mevtaya ait tabut Afyon'dan teslim alınarak İsparta'ya getirilmiş ve aynı gün akşam kardeşi Abdülmecit Ünlükul'dan hazır bulunduğu halde sağda ismaları bulunan şahıslar hususunda İsparta Şehir Mezarlığında inşar edilmiş bulunan kabre defn edildiğine dair işbu zabıt mahallinde tanzim ve hep birlikte imza altına alınmıştır.

12/7/1960

İsparta Vâli Muavini Beyaz Uluçay	Emiyet Müdüğü Zeki Yurel	Vilayet Jandarma K. Zekeriya Kantekin
--------------------------------------	-----------------------------	--

EGM Arşivi İsparta Zabıt Varakası (1960 12 Temmuz). 13311/22/32